

**Εγκαίνια επαναλειτουργίας
της Συναγωγής Καάλ Σαλώμ στην Κω 23/7/23
Λόγος του αρχιτέκτονα Ηλία Μεσσίνα**

Λυπάμαι πολύ που τελικά έφτασα στην εκδήλωση με μεγάλη καθυστέρηση λόγω αλλεπάλληλων καθυστερήσεων στην αναχώρηση της πτήσης με την Aegean από το αεροδρόμιο Αθηνών.

Εντούτοις φτάνοντας, μαζί με τον ραβίνο Γκάμπριελ, τον Πρόεδρο κ. Σαλιέλ, και τον επιστημονικό διευθυντή της ΑΜΚΕ Ιπποκράτης κ. Γερούκαλη, κρεμάσαμε μαζί το νέο παρόχεν της συναγωγής και τοποθετήσαμε και την τέταρτη μεζουζά στην είσοδο του χώρου της εισόδου προς τον κύριο χώρο προσευχής – δώρο δικό μου προς τιμήν της επανάχρησης της Συναγωγής.

Αξιότιμοι προσκεκλημένοι,

Κυρίες και κύριοι,

Αγαπητοί φίλοι,

Είμαι πολύ συγκινημένος σήμερα.

Βρισκομαστε ανάμεσα σε αγαπητούς φίλους και αγαπητούς συνεργάτες που μαζί δημιουργήσαμε αυτό το όμορφο αποτέλεσμα που είναι η αναπαλαίωση του εσωτερικού της συναγωγής Καάλ Σαλώμ εδώ στην Κω.

Ένα κτήριο κόσμημα, στο ύψος της Ιταλικής Αποικιοκρατικής αρχιτεκτονικής, έργο δύο εξαιρετικών αρχιτεκτόνων - Armando Bernabiti και Rodolfo Petraccio - που άφησαν στα Δωδεκάνησα πολύ ομορφα και ξεχωριστά κτήρια.

Η συναγωγή είναι έργο τους, του 1935. Ανοικοδομήθηκε ακριβώς δίπλα από τα ερείπια της προηγούμενης συναγωγής που χρονολογείτο από το 1747, όμως γκρεμίστηκε στο σεισμό του 1933. Στο σημείο αυτό, εδώ που χτίστηκε η νέα συναγωγή Καάλ Σαλώμ, ήταν η ανοιχτή αυλή, δηλαδή η καρδιά της εβραϊκής συνοικίας της Κω. Μετά το σεισμό η εβραϊκή συνοικία επανασχεδιάστηκε σε σύγχρονο πολεοδομικό σχέδιο και έχασε το μεσαιωνικό της ύψος. Όμως πριν το σεισμό θα έμοιαζε πολύ

με τη Μπαρμπούτα στη Βέροια - δηλαδή, με τα σπίτια κτισμένα γύρω γύρω δημιουργώντας ένα προστατευτικό τείχος, που σε μια μεριά ήταν η συναγωγή και στο κέντρο η ανοιχτή αυλή, δηλαδή το κέντρο της εβραϊκής κοινότητας. Στο σημείο αυτό, στον ανοιχτό χώρο της αυλής, κτίστηκε η νέα συναγωγή Καάλ Σαλώμ Πιθανόν, διότι στο σημείο αυτό δεν υπήρχαν ερείπια. Και έτσι ήταν ευκολότερο να ανεγερθεί το νέο κτήριο και να υλοποιηθεί και το νέο ρυμοτομικό σχέδιο που συνεταξε ο Florestano di Fausto, διευθυντής του Τεχνικού Γραφείου του Υπουργείου Εξωτερικών της Ιταλίας.

Είναι επίσης πιθανόν, ότι μετά το σεισμό, η παλαιότερη συναγωγή να λειτούργησε εν μέρει. Και έτσι, με βάση τους κανόνες της Αλαχά, η συναγωγή Καάλ Σαλώμ να κτίστηκε πριν κατεδαφιστεί η προηγούμενη, ώστε η κοινότητα να μην πάψει ποτέ να εκτελεί τα θρησκευτικά της καθήκοντα.

Επίσης, είναι πιθανόν, ότι αν σκάψουμε στην αυλή αριστερά της εισόδου, να βρούμε τα θεμέλια της προηγούμενης συναγωγής. Αυτό δεν το έχω επαληθεύσει, όπως και δεν έχω επαληθεύσει παρόμοια πρόταση που έχω κάνει και στο Διδυμότειχο. Εκεί, σύμφωνα με μαρτυρία γείτονα που μεγάλωσε σε ένα από τα σπίτια απέναντι από τη συναγωγή, τα ερείπια της συναγωγής μπάζωσαν την αυλή που βρισκόταν ακριβώς δίπλα στη συναγωγή και την εβραϊκή λέσχη και δημιούργησαν το ευρύχωρο άνδηρο πάνω στο οποίο βρίσκεται σήμερα το μνημείο Ολοκαυτώματος. Ακριβώς από κάτω του, θα πρέπει να βρίσκεται και στο Διδυμότειχο, ένας θαμμένος θησαυρός, δηλαδή τα ερείπια της συναγωγής. Όπως ακριβώς και εδώ στην Κω στην αυλή της συναγωγής, θα πρέπει να βρίσκονται θαμμένα τα θεμέλια της παλαιότερης συναγωγής.

Ας τα αφήσουμε όμως αυτά τα έργα για τις επόμενες γενιές, που ενδεχομένως να αναζητήσουν κάποια μέρα τα παλαιότερα στρώματα της ιστορίας της εβραϊκής κοινότητας στην Κω, αλλά και στο Διδυμότειχο.

Όπως ακριβώς, στις μέρες μας αναζητήσα τα παλαιότερα στρώματα της ιστορίας για την αναπαλαίωση του εσωτερικού της συναγωγής της Κω. Μεταξύ αυτών και τα αρχιτεκτονικά σχέδια των ιταλών αρχιτεκτόνων στο Ειδικό Ιστορικό και Λαογραφικό Αρχείο (αυτό που ονομάζεται και 'Ιταλικό αρχείο') του Δήμου Κω. Από τα αρχιτεκτονικά σχέδια αυτά, για παραδειγμα, αναπαρασταθηκε μεταξύ

άλλων και το ξύλινο καφασωτό στο κλιμακοστάσιο του γυναικωνίτη με τη διακοσμητική Μενορά.

Όπως επίσης αναζήτησα στοιχεία από άλλες συναγωγές με Ιταλική επηρροή ή σύγχρονες της συναγωγής της Κω για να αναπαραστασήσω το εσωτερικό της συναγωγής Καάλ Σαλώμ στην Κω.

Έτσι αποτύπωσα τα έπιπλα της συναγωγής της Πάτρας (του 1917), που σώζονται στο Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος στην Αθήνα. Καθώς και την επιπλωση της συναγωγής Conegliano Veneto του 1701 που αφενός μεν λειτουργεί αφετέρου δε αποτελεί και έκθεμα του Μουσείου Ναχόν Εβραϊκής Ιταλικής Τέχνης στην Ιερουσαλήμ. Στο μουσείο αυτό, στο αρχείο τους, βρήκα και μια φωτογραφία του εσωτερικού μιας άλλης συναγωγής της Tempio Nuono στο Ροβίγκο δίπλα στη Βενετία, χτισμένη το 1936, δηλαδή περίπου το ίδιο έτος με τη συναγωγή στην Κω.

Όλα αυτά τα στοιχεία, τα παλαιότερα στρώματα ιστορίας, με καθοδήγησαν στο να αποδώσω όσο το δυνατόν πιστότερα το εσωτερικό της συναγωγής εδώ στην Κω. Καθώς αυτά ήταν και τα μόνα στοιχεία που είχα, διότι δεν έχουν σωθεί ούτε φωτογραφίες ούτε άλλα τεκμήρια από τη συναγωγή πριν το Ολοκαύτωμα. Έτσι η αρχιτεκτονική έρευνα σε αρχεία και μουσεία, καθοδήγησε μια σύγχρονη επαναφήγηση και αναπαράσταση της αρχιτεκτονικής του εσωτερικού της συναγωγής Καάλ Σαλώμ, που έκανα κάθε προσπάθεια ώστε να γίνει με τη μεγαλύτερη δυνατή πιστότητα στο ιστορικό κτήριο.

Η συναγωγή αυτή έχει και άλλο ένα μυστικό: τα έπιπλα που αποτελούν τα σημεία αναφοράς για τη λειτουργία - δηλαδή το Βήμα, από το οποίο γίνεται η λειτουργία, και το Εχάλ (όπου φυλλάσσονται οι Πάπυροι του Νόμου και όπου σήμερα φυλλάσσεται ένας Πάπυρος που δόθηκε από τη συναγωγή της Αθήνας), τα δύο αυτά έπιπλα προέρχονται από την προσαρμογή υφιστάμενων επίπλων.

Δεν θα μπω σε λεπτομέρειες, διότι μπορείτε να τις διαβάσετε στο βιβλίο ΚΑΑΛ ΣΑΛΩΜ: Η ΣΥΝΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΚΩ, αλλά με την επανάχρηση δύο απλών επίπλων από τα γραφεία της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης - το ένα σε λειτουργία και το άλλο αποθηκευμένο στο υπόγειο - τα έπιπλα αυτά απέκτησαν ιερότητα. Με την επανάχρησή τους, καταφέραμε δύο στόχους:

(1) Ο πρώτος στόχος ήταν να ανεβάσουμε την ιερότητα των επίπλων αυτών, με βάση την Αλαχά, μετατρέποντας απλά έπιπλα σε ιερά έπιπλα για τη θρησκευτική λειτουργία στη συναγωγή. Δηλαδή ανεβασαμε τα έπιπλα αυτα βαθμίδα ιερότητας. Τώρα πλέον, δεν μπορούν να κατέβουν βαθμίδα - δηλαδή να ξαναγίνουν έπιπλα γραφείου - παρα μόνο να γίνουν κάτι ανώτερο, με βάση παντα τους νόμους της Αλαχά.

(2) Ο δεύτερος τοχος ηταν να λειτουργήσουμε με βάση τις αρχές της κυκλικής οικονομίας και αντί να παραγγείλουμε νέα έπιπλα, να αξιοποιήσουμε υφιστάμενα, μειώνοντας έτσι το οικολογικό αποτύπωμα της αναπαλαίωσης της συναγωγής.

Μία τέτοια κίνηση δεν μπορούσε να έχει μεγαλύτερη σημασία σήμερα. Καθώς μανονται οι πυρκαγιες στην Αττική αλλα και στη γειτονική Ρόδο και καθώς οι θερμοκρασιες τις τελευταίες ημερες εχουν ξεπεράσει κάθε ρεκόρ, η κυκλική πρακτική και η αειφορία είναι η μόνη επιλογή που έχουμε.

Το έργο της συναγωγής εδώ στην Κω όσο μικρό και αν είναι, φέρνει ένα μήνυμα αισιοδοξίας και αιφορίας για να μας υπενθυμίσει ότι ο πλανήτης στον οποίο ζούμε είναι ότι πιο πολύτιμο και ιερό έχουμε και αν θέλουμε να τον διατηρήσουμε και να τον προστατεύσουμε θα πρέπει να αλλαξουμε τον τρόπο που λειτουργούμε. Πριν από 20 χρόνια όταν ξεκίνησα να ασχολούμαι και να μιλάω για θέματα αιφοριας, ήταν τότε κάτι θεωρητικό που αφορουσε μόνο άλλες μακρινές χώρες. Δυστυχώς, σήμερα η κλιματική πραγματικοτητα έχει έρθει και στην Ελλάδα και σήμερα και εμείς, όπως πασχίζουμε να διατηρήσουμε την πολιτιστική και θρησκευτική μας κληρονομιά, καλούμαστε να διατηρήσουμε και τον πλανήτη στον οποίο ζούμε και τον οποίο παραλάβαμε από τους γονείς μας, για να παραδώσουμε καλύτερο - όχι χειρότερο - στα παιδιά μας.

Έργα όπως αυτό της συναγωγής, όσο μικρά και αν είναι, αποδεικνυουν ότι δεν πρεπει να παψουμε να προσπαθούμε να πράττουμε το σωστό και να ωθούμε και τους άλλους να κάνουν το ίδιο. Όστε να διατηρήσουμε όχι μόνο την οικολογία αλλά και την ιερότητα στον κόσμο που ζούμε.

Εύχομαι το αποτέλεσμα που βλέπετε, που έχει τόσο συμβολισμό όπως προανέφερα και τόσα μηνύματα, να ικανοποιεί και αισθητικά αλλά και λειτουργικά.

Εύχομαι η συναγωγή αυτή, που έχει διπλή χρήση - θρησκευτική και πολιτιστική - να υπηρετήσει όσο το δυνατόν καλύτερα όλες τις κοινότητες των χρηστών που θα την επισκεφθούν και θα τη

λειτουργήσουν. Επίσης, εύχομαι να αποτελέσει σημείο αναφοράς για το νησί και να συμβάλει θετικά στον τουρισμό και την τοπική οικονομία.

Κλείνοντας θέλω να ευχαριστήσω όλους εσάς που χωρίς τη συμβολή και συνεργασία σας το έργο αυτό δεν θα ήταν εφικτό:

- Τον Δήμαρχο ΚΩ κ. Νικηταρά και όλο το επιτελείο του Δήμου που στήριξε το έργο αυτό.

- Τον Πρόεδρο του ΚΙΣ κ. Σαλιτιέλ και όλο το επιτελείο του ΚΙΣ που συνέβαλε στην πραγματοποίηση του έργου αυτού.

- Την Πρόεδρο της ΑΜΚΕ Ιπποκράτης κα. Τελλή Τσιμισίρη και

- Τον Επιστημονικό διευθυντή της ΑΜΚΕ Ιπποκράτης κ. Γερούκαλη για την αμέριστη στήριξη και άριστο συντονισμό των εργασιών και την άψογη συνεργασία.

- Τον Γιώργο και Ευαγγελία Τσιαούση της εταιρίας Μάνος - Τσιαούση ΟΕ που με επαγγελματισμό και μεράκι έφεραν σε πέρας την προσαρμογή των επίπλων και του εσωτερικού της συναγωγής, βάσει της μελέτης.

- Τον Έλις Λούσκα που φρόντισε τους βοηθητικούς χώρους και συμπλήρωσε τις εργασίες στο εσωτερικό της συναγωγής.

- Ευχαριστώ εκ των πρωτέρων τον ζωγράφο Λωνίδα Λουάν που θα αναλάβει να διακοσμήσει το χώρο αμέσως μετά τα εγκαίνια.

- Ευχαριστώ τα συνεργεία του Δήμου που φρόντισαν τον περιβάλλοντα χώρο.

- Ευχαριστώ την εταιρία Ματάνια που μας ετοίμασαν το πανέμορφο παρόχεντ που κρεμάσαμε μπρος στο Εχάλ.

Δύο λόγια για το παρόχεντ: βλέπετε το σχέδιο του ΣΕΜΑ ΙΣΡΑΕΛ στο κέντρο, και δύο επιγραφές στα Εβραϊκά. Η μία έχει το όνομα της συναγωγής - Καάλ Σαλώμ Κως. Η δεύτερη έχει τη φράση "Γνώριζε προ Ποίου στέκεσαι" - που είναι μία συνηθισμένη επιγραφή σε όλες σχεδόν τις συναγωγές στην Ελλάδα. Όσον αφορά στην προέλευση αυτής της φράσης, κατά τον ραβίνο Μίχαελ Χάτιν, προέρχεται, κατά πάσα πιθανότητα, από τη *Μισνά* και από το *Βαβυλωνικό Ταλμούδ*, όπου ο ραβίνος Ελιέζερ δίνει συμβουλές στους μαθητές του πριν πεθάνει, αναφέροντας περίπου την ίδια φράση.

- Επίσης, θέλω να ευχαριστήσω όλους εσάς που ήρθατε σήμερα και είσαστε κοντά μας σε αυτό το ιστορικό γεγονός. Ελπίζω να συναντηθούμε σύντομα και στη Λάρισα, για να γιορτάσουμε και εκεί την επαναλειτουργία της συναγωγής, με την ολοκλήρωση των εργασιών.

Θα κλείσω με μια πολύ σύντομη παραπομπή από τον λόγο που διαβάστηκε στα εγκαίνια μιας άλλης συναγωγής, πριν από περίπου 160 χρόνια. Αναφέρε τότε, μεταξύ άλλων, στο λόγο του ο ραβίνος Sabato Morais στα εγκαίνια της συναγωγής Mikve Israel στη Φιλαδέλφεια της Αμερικής:

Ω Κύριε! Άνοιξε τα χείλη μου,

και το στόμα μου θα διακηρύξει τον έπαινο Σου. (Ψαλμοί 51:17)

Σε Σένα, Αιώνιε Βασιλιά!

αφιερώνουμε αυτή την όμορφη κατοικία.

Ως φόρο τιμής πίστης στον κώδικα νόμων που διέπει το Ισραήλ,
βάλαμε τον ακρογωνιαίο λίθο του.

και φροντίσαμε την ανέγερσή του,

και τώρα το έχουμε αγιάσει ξανα με προσευχή και ψαλμωδία.

Αυτό το μνημείο Αδονάι!

θα πει σε μια γενιά ακόμα αγέννητη,

ότι διατηρούμε ακόμη την κληρονομιά των πατέρων μας.

Στο μέρος αυτό, στη συναγωγή αυτή,

Θα επιτρέψεις να αναφερθεί ξανα το άγιο όνομά Σου,

και πάνω του θα κατέβει η Θεότητά Σου

και θα δώσει ευλογίες

σε όσους τη λειτουργήσουν. Αμέν.

Σας ευχαριστώ.